

Հրատմն չափազանց մերձենալով՝ դարձեալ բոլորովին օտար ճամբուռ մը վրայ նեոտուի, Այն աստե՛ն մոլորակէ աստ անդ շջոյղ աստղ մը կ'ըլլար, որ աւրիշ ասե՛ն մոլորակաց, գուցէ նաեւ ինկրիկի յոր դարձեալ մերձենալով՝ կրնար իւր ճամբուն վրայ դարձեալ մեծ փոփոխութիւն մը կրնայ

Սակայն այսպիսի խորհրդածություններով՝ մեր մոլորակայն գրությունն հաստատությունը մեծ վտանգի մեջ էր գտնվում, Բուրյո տեսական լուսադրվությունը այն փոփոխությունն նկատվում էր, որում մոլորակայն ձգողությունն երաբու ճամբան ձեւին վրայ յառաջ էր բերեցած, այն է փյանգող արգիւնքն ունեցած են՝ թէ այս փոփոխությունը շատ չնչին ըլլալէն զատ՝ յընթացս շատ երկար ժամանակաց՝ նախնական ձեւերը գարձանել իրենց տեղը էր ցանկն իրենց իրենցն, եւ թէ չկայ այնպիսի փոփոխություն մը որ մնորակի մը գոյութեան վտանգ մը կարենայ ոպառնալ։ Ի մի բան՝ մոլորակայն գրությունն յաշտնայտն տեւողութիւն ունի, ելիէ միշտ ծանրութեան գոյութեան անոր գոյութեան վրայ ազդեցութիւն ունենայ։ Արդ թէ՛ մեծ մոլորակները պզտիկներն իւր փոքրիկ գնդակներ՝ կարենան իրարու նետել, այնպէս որ այս պզտիկներուն ճամբան մերթ այս մերթ այն մեծ մոլորակին քովերը շուրջի՝ ինչպէս յաճախ նշմարուած է Գիսաւորաց ճամբաններուն վրայ, այս երձաւորութիւնն պիտի կարենայ հետեւաբար այնպէս մեծ ալ ըլլալ, որ նաեւ զըյի այսինքն ոչնչի հասնի, որով եւ կրնայ ընդհարում մը տեղի ունենալ, որուն հետեւութիւնն երկուքն Սամար ալ պէտք է որ ահաւոր ըլլայ եւ զանոնք ոչնչացնեն։ Գիսաւորաց կողմանէ, որ՝ որչափ կ'երեւայ՝ հաստատունն նիւթէ մը կազմուած չեն՝ այս նկատմամբ վախ չկայ, վասն զի երկիրս արգեն շատ անգամ այսպիսիներէն շոշափուած է, սակայն մոլորակայնութիւն անոնց տալանգութիւնը մարմիններ են։

Այս ամեն ներադրութեանց մէջ բան մը միայն շատ պայծառ է եւ ստոյգ կ'երեւայ, եւ է այն՝ թէ նոր մուրափս մեղի գեւ շատ զարմանք պիտի պատճառէ եւ թէ՛ գեւ շատ բանեք պիտի տրվեցնէ: Եթէ էր Ա. Բերբերիկի Տաշուտան ու գեւած ձաթառն ըստ բաւականի իրականութեան համեմատ է՝ պէտք է որ մուրափս 1900—1901ի ձմեռուան միջոցին, ուրեմն նոր զարուն սկզբներն իսկ՝ երկրորդ հանդիպակաց գիրքի մը մէջ մտնէ, յորում, եւ ամենեւեմ պայծառութեամբ հասած կ'ըլլայ, որով եւ աւանդ դիտակի կարելի պիտի ըլլայ զայն պարզ

այսքը իսկ տեսնել: Առ այժմ՝ գերմանական փոքրիկ աստղաբաշխական դիտարկներուն Տամար՝ մյուրակա շատ սկար առարկայ մըն է, հազիւ 11ներորդ կարգի աստղեղաց մեծութենէն քիւմաւելի մեծ: Գարձեալ կրնանք արկնալուծեալն այն անունն սպասել, զոր տիեզերաց այս նոր քաղաքացին ալ պիտի ընդունի անշուշտ: Հիմակուհիմայ կը կրէ DQ առժամանակեայ յորջորջումն ըստ այն սովորութեան՝ որով աստղաբանքս՝ իրենց գիտին ծանօթանալուն կարգաւն առ այժմ՝ լատինական գլխագիր գրերով՝ A—Z եւ յետոյ AA, AB, մինչեւ AZ, — BA—BZ եւն իջ տաճանունին: Ատեղաբաշխը կը կարծեն թէ պիտի չհասնին մինչեւ ZZ, որով ըստ այս անուանակոչութեան անուանուելու էր 625ներորդ մյուրակն այս ճամբով՝ զոր ստիպուած հաստատելին երբ լուսնկարմին ձեւքով ետեւէ ետեւ՝ մեծ աստղաբանին իրարու յաջորդող նորագիտ արագազնեային յորբորջ հարկիին կէսը նոր անցած էր:

Երկու խոսքով՝ յիշատակած բլանք նաև՝ մեծ գիւտերուն առթիւ շատ յաճախ պատահած զուգարկիւթիւնն, որ այս անգամ ալ տեղի ունեցած է։ Բերքիւնի վիտանէն զտած և անէկ բոլորովն անկախ՝ յեցառ բարդաբնի մէջ շարունակ անոն բազմաթիւ մոլորակաց գտիչը յաջողած է նաև այս մոլորակակերպն ալ լուսանկարելու, եւ այն՝ նոյն իսկ որ մը յառաջ. բայց որովհետեւ Շարունակ՝ իւր լուսագրական տախտակներ վրէժի քանի մ'որ ետքը քննեց տեսնելու Տամար թէ՛ արգելեց նոր մոլորակ մը կրնայ գտնել, մինչև վիտա իւր գիւտն անմիջապէս հրապարակ հանեց՝ ասով առաջնութիւնն եւ պարծանքն առանց հակադասելութեան Գերմանացւոյն կը մնայ։ Եւ արդէն իսկ այս նոր երկայնիյն մարմինն՝ առժամանակեպ կերպով՝ «մուրաքս միտան (Witt)», կոչոյնքեր կան։

၇ ၂ ၈ ၄ ၂ ၂ ၆

ԵԳԻՍՏԱՐԵԹՈՒԳՈՂՍՈՑ ԲԱՂԱՔԱՐԱԾՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ԶԱՏԻԿԵԱՆ ԳԵՐԳԵՍՏԱՆԻՆ ՄԷԶ ԱՆՀԱ-
ՄԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆՔ

($\mathbb{Z}_{m^2} \oplus \mathbb{Z}_{m^2} \oplus \mathbb{Z}_{m^2}$).

Բայց հրամանագրին մէջ եղանակաւորութիւն մ'ընող չեղաւ — Ասանկկարճ ճամբով մը՝ եղան Եղիսաբեթուպոլսեցիք տէր իբր ութսուն

արտափար երկրի, զոր ոչ վարձու առնելու եւ ոչ գնելու ի վիճակի էին սաքոնական յամառեալ Հասարակութենէն: —

Պատգամաւորք իրենց յանձնուած գործքը յաջողութեամբ լինցնելով՝ ետ դառնալէն ետեւ հայրն տունն հասարակութեան այն 2000 ֆիորինք վրայօք, զոր առ այս վախճան ընդունած էին քաղաքաբաշխութենէն: — Ասիկայ զերկնք ապագայ ժամանակի համար պարտաւորութենէն ու պատասխանատուութենէն արձակեց:

Ուրիշ տեղ յիշած ենք, թէ Իրաքի բան ունեցած է քաղաքային վարչութիւնը Զատիկեան Յովհաննէսեան գերդաստանին հետ. որ Սամուէլ Բօք բողոքական հոգևոյն երկիրը սեպհականեց, առանց քաղքին հաւանութեանը: Զբաղմբ քիչ մըն ալ այս խորովորով հոգևոյն պատահածներն աւելի լուսաւոր կերպով տեսնելէն զատ, նաեւ կ'իմանաք այն ատենի յարաբերութիւնները:

Արդէն 1736ին, քաղաքային ժողովն, երբ վերայիշեալ երկրին գնումը լսեց, խորհուրդ ըրաւ եւ Զատիկեանին գնած երկրին իրաւունքին դէմ բողոքեց: Բայց ետքէն պատահելի անհաճօք բաներուն առջեւն առնուլ ուղղելով, առաջարկեց Զատիկեանին, որ գնած երկիրը քաղքին յանձնէ. ինք անոր գինը սիրով կը հատուցանէ: Սակայն Զատիկեան չհաւատնեցաւ այս բանին ու իրոխտանօք պատասխանեց քաղաքային իշխանութեան, թէ երկիրն ամենուրեք չի տար, մինչեւ որ քաղաքը զանիկայ ձեռքէն դատաստանով չառնու: — Քաղաքային վարչութիւնն այս բանին հետեւութիւնը նկատելով՝ խոհեմութիւն համարեցաւ՝ որ ուրիշ առաջարկութիւն մ'ալ ընէ Զատիկեանին, այսինքն ըսէ, թէ ուրիշ տեղ կու տայ իր երկրին փոխարէն: Բայց երբ որ ասոր ալ չհաւանեցաւ Զատիկեան, այն ատեն յայտնապէս բուս քաղաքաբաշխութիւնը, թէ գիտէ, որ ինչ ընելու է այնպիսի մարդուն հետ, որ միայն իրեն անձը կը փնտռէ ու քաղքին դէմ գործելու կը ջանայ:

Այս բանս պատահեցաւ 1736 մարտ 14ին: — Երբ Զատիկեան տեսաւ թէ քաղաքն իրեն դէմ կը սպառնայ ու հասկըցաւ թէ խաղալ չըլլար իշխանութեան հետ, խոհեմութիւն համարեցաւ բանն խաղաղութեամբ լինցնել, եւ կերպով մը քաղքին հետ հաշտուիլ: — Իրօք դաշնագրութեան թուղթ մը կը գտնենք, երկու տարի ետքը՝ 1738 Մայիս 26ին գրուած

ու Զատիկեան Յովհաննէսեան գերդաստանէն ստորագրուած: — Ասոր մէջ ժամանակակից իշխանապետներուն եւ մեծամեծներուն անուններն ու երկրին պատմութիւնը համառօտիւ մը յառաջ բերելէն ետեւ դաշնագրութեան թուղթը կը շարունակուի այսպէս. Հաշտութիւն եղաւ Եղիսաբէթ քաղքին եւ Յովհաննէսեանց Զատիկին մէջ, որ Սամուէլ Բօքին երկիրն առած էր աւատաւորներուն տեղօյն հետ: — Թէպէտ քաղաքն, իր ժամանակին բողոքած էր այս բանիս դէմ. բայց բանը երկու տարի կախ մնաց: Ուստի հիմայ (1738 մայ. 26) հաշտութիւն եղաւ քաղքին եւ Աղայ Զատիկին մէջ յաջորդ պայմաններով.

Ա. Յովհաննէսեանց ու իր որդիքն, ունեցած երկիրներուն մէջէն աւատաւոր տունն, իրեն վերաբերած երկիրներուն — այսինքն՝ ամէն ցորենի եւ խոտի դաշտները — պիտի յանձնեն քաղքին. իրենց պահելով տեղ մը միայն, մարացորենի համար, որ Եւրօշի աղբու, նական ճամբուն կողմն է: Աս կտորէն դուրս, ինչ երկիրներ որ ունի Յովհաննէսեանց, զամէնք քաղքին կու տայ: Բայց ասկէ ունի բանն ուրիշ պարտագիր մը քաղքին վրայ, զան ալ քաղքին կու տայ: Ասկէ զատ երկու ձի, Եւ որովհետեւ Յովհաննէսեանց ծախքեր ունի, որպէս զի աղբուի գանձէն այն երկիրներն իր վրայ անցնէ ու քաղքին վրայ գրեւ տայ, անոր համար քաղաքաբաշխութիւնը հրաման կու տայ իրեն, որ եթէ հարկ ըլլայ, երկու կամ երեք հարիւր ֆիորին ծախք ընէ: Իսկ եթէ աւելի ծախքի նստի այս խնդիրն, այն ատեն աւելին քաղաքն իրեն ետ կը դարձնէ, միայն թէ բանը վերջանայ: Քաղաքաբաշխութիւնը յանձն կ'առնու ան ալ, որ յիշեալ (1738) տարւոյն հունիսը Յովհաննէսեանցին միայ:

Բ. Ոչ միայն Զատիկ Յովհաննէսեանց աղան, այլ նաեւ իր գերդաստանն ու որդիքը կը խոտանան, որ ասկէ ետքն, իրեւ Եղիսաբէթու պորոյ քաղաքացի՝ ամէն բանի մէջ քաղաքային օրինաց պիտի հնազանդին. ու ալ պիտի չըսեն թէ ոչ Պիրովն եւ ոչ ալ քաղաքացի մը՝ իրենց երկիրն ոտք կրնայ կոխել եւ տուն մանել: — Եանձն կ'առնու, որ Պիրովն իրենց ալ այնպէս հրամայէ, ինչպէս որ եւ է քաղաքացւոյ: — Գաշնագրին մէջ կը խոտաւորուի ան ալ, որ աղա Զատիկն ու իր ժառանգներն, ոչ հիմայ եւ ոչ ետքն իրենց ունեցած երկիրներէն օտարի, այսինքն հուսգարացի աղաւական մարդու, սաքսոնի կամ վալաքի կտոր

մը երկիր պիտի ծախեն: Բայց ներուեցաւ իրենց, որ հայ քաղաքացւոյ կարենան ծախել կամ գրաւի դնել: — Վերջապէս կ'աւելցուի դաշնագրին մէջ, թէ այս կէտերուն ՀՅնազանգոյդը, յիսուն ոսկի տուգանք վճարե քաղքին, ու յիսուն ոսկի եկեղեցոյն:

Ասով ամէն բան կարգի մտաւ: — Դաշնադրութեան գիրը պահուեցաւ ու գործադրուեցաւ, ցորչափ քատիկ Թովհանէսեանց ապրեցաւ, կամ լաւ եւս, մինչեւ որ իր որդիները աղնուականութեան պատիւ ընդունեցան: — Այս ժամանակ, քատիկին որդին թուամանոսը ելաւ, ու այն ամէն դաշնքները, զորոնք իր հայրն ու Տօրեղբայրներն՝ երկիրներուն ստացմանը նկատմամբ քաղքին հետ ըրին, ոչինչ համարեցաւ:

Քաղաքն այս անլուր բանն որ լսեց, պաշտօնական գրութեամբ մը հասկըցուց, որ 1738, մայ. 26ին ստորագրուած դաշինք մ'ունի ձեռքը՝ որուն զօրութեամբ իր ողորմած հօգի հայրն 1. ամէն երկիրները քաղքին թողուց՝ դուրս առնելով այն կտորը միայն, որն որ իր հայրենական յատուկ տեղն էր: 2. Քաղքին յանձնեց ըստն ոսկի պահանջմունքը: 3. Թէ Պիգրիկին տուած երկու ձիերն, որոնք ինդրոյ տակ էին, ետ պիտի չպահանջէ: 4. Թէ իր ժառանգներովը հնազանդ որդի պիտի ըլլայ քաղքին դատաւորին, եւ այլն:

Թուաման աս բաներու պատասխան տուաւ թէ ծանօթ է իրեն դաշինքը, զոր հայրն ու Տօրեղբայրը քաղքին հետ ըրած են. բայց ինք այն դաշնագրութիւնը չի ճանչնար, անոր պայմանները չ'ընդունիր: Դժանաւագ թէ ասկէ ետքն իր երկրատէրութեանը մէջ, իրեն ազատ երկրակալ, պիտի դնէ մասվաճաւ, գինի ծախող եւ ուրիշ ինչ որ ուզէ: Երկրորդ՝ Ասկի ետքը քաղքին դատաւորն ո՛չ իրեն եւ ո՛չ իրեն ծառաներուն, իրեն ազատ մարդիկներու պիտի կարենայ հրամայել: Երրորդ. 2է թէ միայն իրեն պիտի չկարենայ հրամայել քաղքին դատաւորը, հապա նոյն իսկ՝ եթէ օրինազանցութիւն կամ գէշութիւն ընող մարդ մը իրեն գիւժի ու իր տանը բակը մանկ, անմարդուն քաղաքային իշխանութիւնը ձեռք պիտի չկարենայ դաշնեկ. եւ այլն:

Քաղաքաբաշխութիւն Աղայ թուամանին այս կերպ յանդուգն ընթացքին վրայ վշտանալով, այսպէս պատասխանեց. Ողովհետեւ չէք ուզեր ձեր հօրն ու Տօրեղբայրը դաշինքը պահել, գիտցած ըլլաք, որ քաղաքը ձեր արտօնագրին

հրատարակութեան ժամանակը կ'ուշացնէ: Եւ ձեզի շատ փնտս կը հասցնեն:

Աս որ լսեց թուաման աղայ՝ քաղաքը դատաստանի կտնկեց: Իսկ քաղաքն արգիւնց իրեն, անէկ հասնի՝ դատաւորին եւ քաղաքային ժողովոյն հետ մէկտեղ խորհրդի նստիլ: Հրամայեց միանգամայն, որ իրեն քովն — իբրեւ քաղքի նստարի քով — եղած պաշտօնական գրութիւններն ու կնիքը ձեռքէն անմիջապէս առնուին. որովհետեւ ալ քաղաքն՝ զինք ոչ նստար եւ ոչ քաղքին հնազանդ որդի կը ճանչնայ: Բաց ասկէ, իրեն առեւարդ վրանի իրաւունքն ալ տուաւ, ու սպառնաց որ զանկիայ չի դարձնեն, մինչեւ որ չխոստանայ, թէ որորմած հօգի հօրն ու Տօրեղբայրը տուած դաշնագիրն անթերի կը պահէ: — Եթէ որ — կ'աւելցնէ քաղաքաբաշխութիւնը, — ձեր ծերացած հայրն ու Տօրեղբայրները կրցան պահել այն դաշինքը, դուք ալ կրնաք ու պէտք էք պահել, անաւանդ որ, այս երկիրները՝ հայրենական երկիրները չեն, հապ ստացուածք են: Ուստի ամենեւին պատճառ ու իրաւունք չունիք՝ անոնց վատտակն ու հաստատած դաշինքն ուրի տակ առնելու: Որոշուեցաւ նաեւ որ մինչեւ որ այս ինքիքը պարզուի՝ լինինայ, թուաման աղայ հատարակութենէն զուրկ հանուի:

Վշտացած գերդատասան, որ հիմայ աղնուականութեան պատիւ ալ ունէր ձեռքը, կը համարէր որ, իրեն ազատորեւ, ամէն օրէնքներէն ազատ է, եւ զանոնք թեթեւութեամբ ուրի տակ կրնայ տոնուլ: — Աս բաւական չէ, կը կարծէր որ, որովհետեւ իր աղնուականութեան հետեւութեամբ՝ զինուորութենէն ազատ էր, նաեւ զանոնք, որոնք իրեն տունը կամ տանը բակը կ'ապաւնին, զինուորութեան պարտաւանութենէն ազատ կրնայ ընել: Իր յանգիստութեամբ մինչեւ իսկ կը համարէր, որ ամէն չաբագործ որ իրեն կ'ապաւնի, օրինաց ձեռքէն պիտի կարենայ ազատիլ:

Աւստիկ այս ամէն ըստածներն ըստ տաւրեգոյ, այնպէս, ինչպէս որ ձեռուրին եղած պաշտօնական գրութիւն մ'առնուինիս կը դնէ:

Ասով՝ քաղաքային վարչութեան ու քաղաքեան գերդատասանին մէջ թշնամութեան ու հակառակութեան հոգին իր ըստարկութեան ծագը հասաւ: — Երկուքն ալ կը գործէին, միայն անոր համար, որ իրարու դէմ ընէն, իրարու միտեն: Քաղաքաբաշխութիւնը չէր ուղեր իր ձեռքն ունեցած վերին իշխանութենէն հրաժարիլ. եւ ամէն բանի մէջ՝ գերդատասան

իր օրինացը հնազանդեցրնել կ'ուզէր: Իսկ գերդաստանն, ամեն օրէնքներէ ինք զինք ազատ կը կարծէր՝ որովհետեւ ազնուականութեան ու ազատութեան տիրազոս ունէր իր ձեռքն. եւ կը համարէր թէ հոնգարական մեծ ազատորեարին եւ կալուածատէրներուն պէս օրինաց պահպանութենէն անկտօն է:

Ինչպէս տեսնենք, հակառակութեան բուն պատճառն ան էր, թէ ինչու համար Զատիկեան գերդաստանը՝ իւրացուցած է անանկ երկիրներ, որ ըստ ինքեան քաղքին կը վերաբերէին, իրքեւ ազատ կալուածատիրոջ: — Եւ որովհետեւ Զատիկեանց երկիրներն, իրենց մեծ մասովն հունգարական եկեղեցւոյն զիմացն էին, իսկ մէկալ մասովը այգեստանեայց ստորոտն, ուր որ աղքատ ժողովրդեան տեղ տրուեցաւ. գրեթէ ձրի. — քաղաքն սկսաւ վախնալ, մէկ կողմանէ անկէ, որ Զատիկեան գերդաստանն իր սովորութեանը համեմատ, այն տեղուանը ալ տարածուի կ'ուզէ, եւ մէկալ կողմանէ անկէ, որ այն տեղի ժողովուրդը շատ աղքատ ըլլալով՝ չըլլայ թէ իրեն երկիրները ծախու հանելու պարտաւորուի. եւ ասով հետզհետէ անոնք Զատիկեանց ձեռքն անցնին:

Անոր համար, օրէնք մը հանեց (1763 օգոս. 8), որուն հետեւութեամբն, այն՝ «այգեստանեայց ստորոտն եղած երկիրները ծախել, կամ գրաւի գնել չըլլար», որովհետեւ, կ'ըսէ, գրեթէ ձրի բաշխուած էին: Ինչու որ, անոր տէրերը՝ դուռն դուռ քաղով մարդիկ էին. եւ քաղաքային վարչութիւնն այն միջոցին, որ այն երկիրները բաժնած էր, արգելեց առջի կարգի քաղաքացւոց, որ Գլուգուլէտի բով երկիր չգնեն: Այսպէսով՝ միայն այս աղքատներն անոնց գինն աւելցրնելով, գրեթէ ձրի ընդունեցան: — Հասարակութիւնը շատ իրաւամբ հետեւեցուց, որ եթէ այն, Զատիկեան գերդաստանին կից ու դրացի աղքատ տան տէրերը նեղի մանէին, պիտի հարկադրէին զանոնք ծախելու եւ անշուք Զաքարեանք պիտի գնէին: — Աւստի հրաման հանեց, որ այս աղքատ տանտէրերն իրենց երկիրներն ո՛չ ծախել, ո՛չ փոխել եւ ո՛չ ալ գրաւի գնել կարենան, մինչեւ որ քաղաքաբաշխութիւնը չտայ առ այս իր հաւանութիւնը: Աս բանն ընելուն պատճառն ալ յայտնապէս կ'ըսէ. վասն զի հասարակութիւնը կ'ուզէ, որ Զատիկեան գերդաստանին ձեռքը թիղ մը երկիր չանցնի քաղքին երկրէն. եւ ազնուականաց երկիրն հետ չմիանայ: Բաց ասկէ կ'աւելցրնէ ժողովքն իրեն որդմանը մէջ.

24 թէ միայն Զատիկեան գերդաստանին արգելուած է, կից ու շրջակայ տեղերուն մէջ երկիր փոխել, ծախել, գրաւի գնել եւ այլն, հապա նսեւ որ եւ է ուրիշ տեղ քնակող տան տէր մը՝ չկարենայ իր երկիրները Զատիկեանց ծախել, թէ հոս, ազնուականաց տեղւոյն վրայ եւ թէ աւատականաց բաժնին մէջ: Բայց ուրիշ քաղաքացւոյ, որ ազնուականի կալուած չունի, կրնայ ծախել, գրաւական գնել, փոխել եւ այլն՝ ըստ իրեն կամացը: — Աս է, կ'ըսէ ժողովքը, հասարակութեան հաստատ կամքը, եւ կ'ուզէ, որ այս որդման արձանագրութեան մէջ անցուի:

Ո՛վ չի տեսներ, թէ այս օրէնքը մասնաւորապէս Զատիկեանց դէմ ընելու համար գրած էր քաղաքաբաշխութիւնն, որպէս զի զինք խոնարհեցնէ ու գլուխը ծղմէ:

Այսպէս շարունակուեցաւ հակառակութեան հոգին երեսուն տարւոյ չափ, միշտ մէկը մէկալին դէմ ակույց ցուցնելով:

Քաղաքային վարչութիւնը շրջահայեաց ըլլալով, չէր կրնար աչք գոցել, որովհետեւ յայտնապէս կը տեսնէր, որ եթէ առանձնականք այսին կալուածատէրութեան երկիրները յառկացնել, անոնք հետզհետէ ազնուականի երկրի կը փոխուին. եւ այսպէս քաղաքը՝ կամաց կամաց իր երկիրներէն կը զրկուի: Աս էր պատճառն, որ հասարակութիւնն այնպէս սաստիկ կը մտաբառէր, որ չըլլայ թէ երկիրներն ազնուականաց ձեռքն իյնան այն արքունի երկրակալութենէն, որ ինչպէս գիտենք, ըստ օրինաց միայն իրեն կը վերաբերէր իր ամէն սահմաններով:

Քաղաքային վարչութիւնն — որչափ գրութիւններէն կ'իմանար — չէ թէ միայն զքուսման Յովհաննէսեանը քարաուղարութեան պաշտօնէն հեռացուց ու զինք հասարակութեան ժողովքէն դուրս հանեց, այլ նաեւ բոլոր գերդաստանը հասարակաց պաշտօնէն զրկեց: Ասիկայ յայտնապէս կը տեսնուի, ձեռուրնիս եղած նամակէ մը: — Գերդաստանը՝ հասարակութեան գրած մէկ բողոքագրին մէջ դառնապէս կը գանգատի, թէ քաղաքաբաշխութիւնը զինք ամէն տեսակ պաշտօնէ անոր համար միայն զրկած է, որովհետեւ պահանջմունքներն ունի քաղքէն: — Աստուի բանի համար կ'ըսէ, չէ թէ միայն ամբողջ գերդաստան մը, հապա նոյն իսկ առանձնական մարդ մը՝ պաշտօնէն չի կրնար զրկուիլ: Բայց մենք — կ'աւելցրնէ — ասոր նկատմամբ մեր ցաւն արդէն յայտնեցինք գերաբարձր կառավարութեան:

Այս բնական եղանակով կ'անցնի պատճառներուն. եւ փիլիսոփայական սկզբունքներու վրայ յենելով՝ ցուցնելու կ'աշխատի, թէ չի կրնար քաղաքացաշխութիւնը զինք հասարակաց պաշտօններէն զբիւլ. Որովհետեւ — կ'ըսէ ի մէջ այլոց — եթէ քաղքին յառաջ բերած եղբակացութիւնն ունենար իր ոյժը, պէտք է որ ունենայ ուրիշներուն նկատմամբ ալ, որ քաղքին պարտական են: Եւ սակայն անոնք զրկուած չեն հրատարակուի որ հասարակաց պաշտօններէն: Որ բանն որ մեկուն արգելեալ է, մեկային ալ արգելեալ է: Անոնք ալ այնպէս համարուելու են հասարակութեան առջեւ, ինչպէս Զաքարեան գերդաստանը: Եւ ամենէն ցաւալին ան է, որ անոնք իրենց պահանջներէն, դաշնագրութեամբ արժեցուցին. իսկ մեր գերդաստանն իր դատախազութեան ընթացքը ինքրոյն որոշմանն կը սպասէ: Արդ՝ հաւատարկութեան սկզբան համեմատ, թէ մենք ու թէ անոնք, հասարակաց պաշտօն վարել չկարենալով՝ ինչիրն ի կտակ կը մնայ: Երբ մենք իրենք պարտաւոր, հասարակաց պաշտամունքէն կը զրկուինք, — իրենք՝ իրենք պարտական, ինչպէս պիտի կարենան այն պաշտօններուն հասնել: — Աս է զոր կը պահանջենք: — Հասարակութեան պարտական եղողը՝ նուազ իրաւունքով կրնայ պաշտօն վարել՝ քան մենք: Թէպէտ հասարակութիւնն ստոր նկատմամբ այն եղբակացութեան եկաւ՝ թէ «Բոլորովին տարբեր բան է իրական պարտականներուն դատաւանդին կերպը՝ Զաքարեան գերդաստանին պահանջքէն: Ասիկայ բարկի տարբերութեան վրայ ըլլալով՝ մշտնջենաւոր իրաւունք կը կացուցանէ», — Սակայն, մեզի կ'երեւայ, որ այս որոշման ձեռք չենք կրնար հասկընալ, թէ պարտական աւելի իրաւունք ունենայ պաշտօն վարելու, քան թէ պարտաւորը: Հապա միայն թէ հասարակութիւնը՝ պարտապանին պարտքն իրաւանց կարճ ձամբով կրնայ ձեռք բերել...

Ասոնք այսպէս ըլլալով՝ հարկ է որ հասարակութեան առջեւ յայտնենք թէ քաղաքացաշխութեան մեծագոյն մասն, եւ յանուանէ հարկաւոր ժողովին անդամները՝ հասարակութեան պարտական են: — Ասոր նկատմամբ վկայ կը կոչենք հայուականները: Եւ կը խնդրենք, որ մեր ներկայ յայտարարութեանը վրայ, հասարակութիւնն իր որոշումն ընելով՝ զանիկայ պաշտօնապէս մէջ հաղորդէ, որ անոր համեմատ մենք ալ՝ ի սուսագոյն զիպուածի, մեր ինչիրքը վերին կառավարութեան առջեւ

դնել եւ հոն մեր վերաց ու ցաւն սպեղանիք մը գտնել կարենանք:

Աս էր Զաքարեան գերդաստանին վերջին յարձակումը: — Ասոր վրայ գերդաստանն ալ քաղաքն ալ ձանձրացան փուռ պատերազմէն, մանաւանդ որ գերդաստանին ծերագոյններն ու ծերակուտին հին անդամները վախճանեցան: — Քաղաքն ու զոգրով չուզելով հաւանեցաւ, որ Զաքարեան գերդաստանին ձեռքը մնան այն աղուականի երկիրները զորոնք քաղքէն դուրս Բոստու Բարդ բուռած տեղն ունին: Բայց քաղքին մէջ նոր գետին ու տուն պիտի չգնէր ու չունենար:

Երբ մարդիկ փոխուեցան, փոխուեցան նաեւ գաղափարներն, ու ամէն բան խաղաղացաւ: Թշնամութեան ոգիները կամաց կամաց նուազեցան ու հետզհետէ բոլորովին դադարեցան:

(Հարաւստիքի)

ՅՐԳՆ. ԱՍԾԾԻ

Ս Ա Տ Ե Ն Ա Ռ Օ Ս Ա Վ Ս Ն

Մ. Ա. ՄԵՏՆԵ Հետազոտութիւնք ի վերայ համեմատական համաձայնութեան հայերէն լեզուի: (Recherches sur la Syntaxe comparée de l'Arménien, par M. A. Meillet. Paris, Imprimerie nationale 1898.)

Վաղղեցի Հայագէտն Մ. Ա. ՄԵՆԵ, որ այսօր ըստ բաւականի ծանօթ է ազգիս՝ իրեն գիտնական ոճով ուսումնասիրող հայերէնի, աշակերտած Հ. Թակորոս Ա. Տաշեան, վերջին ժամանակներս այս կարգի շեռագրութիւն մը հրատարակած էր Պարիսի Լեզուաբանական Գիտնական Յեշտութեան մէջ. զոր հիմար առանձին տեսքով ալ կ'ընծայէ մասնագիտաց: Զինք զբաղեցնողն են՝ զբարբառ հայերէնի Վիմորոշ յօդքը (articles personnels) եւ ասոնց յառաջ բերած դաս դաս բառերը. կամ թէ բանք՝ հայերէնի Վիմորոշ բառերը՝ կանոնաւոր կազմութեամբ, զորոնք ընդարձակ տաւալով գտած եւ առանձին ջանքով միտք առած էր իւր դասագրքէն՝ գերականութեան հայկական լեզուի. (վերջին տպ. 1885, երես 288—332 եւ այլուր) Կ'ըսէ թէ օգտուել է նաեւ Ստ. Մարկսանցի Գրքերէն Համայնական լեզու գրութեանն:

«Mémoires de la Société de linguistique de Paris. Tome X. p. 241—282.

«Վրժ. Զարեան — գերբ. etc. édition revue par Ա. Տաշեան, Vienne 1885. Մարկսանց — Գրքերէն համայնական լեզու. Tiflis 1892.

Ստ. Մարկսանց, որ հայերէն քերականութեան